

**LÜBECKLİ ARNOLD'UN CHRONICA SLAVORUM ADLI
ESERİNDE ARSLAN HEINRICH'İN II. KILIÇ ARSLAN'I
ZİYARETİ (1173) BAHSİ VE KAYITLARININ BAZI
SORUNLARI ÜZERİNE**

On the Record of the Arnold of Lubeck's Chronica Slavorum concerning Heinrich the Lion's visit Kilic Arslan the IIth and some problems of his entries

Altay Tayfun Özcan¹

Öz

Lübeckli Arnold tarafından XIII. yüzyılın hemen başlarında kaleme alınan *Chronica Slavorum* (Slavların Kroniği), Saxony Dükü Arslan Heinrich'in seyahatinin bilinen en detaylı versiyonunu içermesinden ötürü önemli bir değer taşır. Bu kısa anlatı, XII. yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu'daki Latin varlığı ile ilgili bazı meselelere ışık tutması yanında Selçuklu tarihi ile alakalı son derece önemli bir teması da göstermektedir. Saxony Dükü'nün 1173 yazında Selçuklu Sultanı'nın huzuruna çıkması ve nezaketle ağırlanması ile ilgili kayıtların yanında bu bölüm, Selçuklu Sultanı'nın zamanın Ortadoğusu'ndaki güç dengeleri içerisindeki konumu hususunda da bir takım ipuçlarına sahiptir. Bununla birlikte metin, kendi içinde bütün sorunları izah edebilir bir özellik göstermez. Lübeckli Arnoldi'nin, muhtemelen bilgilerini doğrudan seyahate katılanlardan değil de gördüklerini aktardıkları kimselerden edinmesinden kaynaklı olarak karşımıza çıkan bir takım dinî saptamaların yanlışlığı yanında II. Kılıç Arslan'ın annesinin Rus Knezlerinden birisi ile Alman asilzadelerinden birisinin izdivacından doğduğuna ilişkin beyan da dikkat çekicidir. Daha önce bazı araştırmacılar bu meselelere yönelik bazı izahlar yapmışlarsa da bunlar tatmin edicilikten uzaktır.

---

¹ Doç.Dr., Dumlupınar Üni., Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Böl. altayfun@gmail.com.

Bu incelemede, gerek Arslan Heinrich'in II. Kılıç Arslan'ın huzuruna çıkması ve burada yaşadıklarına ilişkin notlar değerlendirilecek gerekse metin içerisindeki sorunlar yeniden irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: II. Kılıç Arslan, Arslan Heinrich, Mleh, İslam, Anadolu.

Summary

Chronica Slovorum (The Chronicle of the Slavs) written by Arnold of Lubeck at the beginning of the XIIIth century has a great importance because of including known most detailed version of journey of Henrich the Lion who was Duke of Saxony. This short narrative indicates an utmost important contact deals with the history of Seljuqids too in addition to clear up some incidents deal with existance of Latins in the middle east at the second half of the XIIth century. This part has a set of clues in respect to the statue of Seljukid Sultan among the balance of powers in the Middle East in that time in addition to the document about Duke of Saxony came into the Seljuqid Sultan's presence and hosted him politely. Apart from the fact that the narrative does not denote any characteristic that all questions about it can be explained in itself. Besides a couple of religious deviations that confront us probably because of Arnold of Lubeck's getting information from ones who transmit what they have seen rather than getting them from ones who directly have participated in the journey, the declaration related to identity of the Kılıç Arslan the IIInd' mother is very attractive. Although some researchers has had some explanations related to these issues, it is out of the way from being satisfied.

In this study, not only Heinrich the Lion's visiting to Kilij Arslan the IIInd and his notes of his living there analyzed but troubles that are in the text reanalyzed as well.

Keywords: Kilij Arslan the IIInd, Heinrich the Lion, Mleh, İslam, Anatolia.

Günümüzün tarihçisi, Haçlı seferlerini Hristiyanlık-İslam kapışması olarak değerlendiren Ortaçağ vakanüvislerinden veya bir kuşak önceki tarihçilerden çok farklı bir noktada bulunmakta, hadiselerle farklı gözle yaklaşarak kaynaklardaki dinî söylemleri bir motivasyon unsuru olarak değerlendirmekte ve yaşananların merkezinde bulunan siyasî çıkar noktalarına odaklanmaktadır. Bu bakış açısı ile çoğu mesele somut ve makul gerekçelerle izah edilmeye başlanmış ve bir manada “tarih” gerçek rayına girme eğilimine yönelmiştir². Bu açıdan bakıldığında Hiroshi Takayama'nın, Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Frederick ile Fatimî Sultanı el-Kamil arasındaki ilişkiler üzerine kaleme aldığı kıymetli incelemesinde “*Avrupa'daki pek çok kişi Kutsal topraklarda güçlü dini arzuları uyarınca şehit olmak isterken veya pek çok lord ve şövalye Müslümanlarla mücadelede kendilerini diğerlerinden farklılaştırmaya çalışırken niçin II. Frederik diplomatik ilişkiler kurmak yolunu seçti*” şeklindeki sorusu³, bakış açıları nostaljik seviyede kalmış kimselerin düşüncelerini yeniden sorgulamalarına yönelik ince bir gönderme özelliği gösterir.

II. Frederik esasen -H. Takayama'nın gösterdiği gibi- siyasî beklentileri üzerine şekillenen bir tutum takınan pek çok Avrupalı hükümdar ve prensten sadece biriydi. Öte yandan benzer durum kendisini Müslüman hükümdarların aldıkları kararlarda da gösterir. Zamanında ikinci bir Selahaddin Eyyubî olarak görülen⁴ Memlûk Sultanı Baybars'ın, Moğollarla Avrupalılar arasındaki temaslar sırasında jeopolitik bir hesapla Sicilya Krallığı ile yakın ilişki

---

² Haçlı seferlerine bakışın değişimine ilişkin bk. G. Constable, “The Historiography of the Crusades”, *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. A.E. Laiou and R.P. Mottahedeh, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 2001, s.1-22.

³ H. Takayama, “Frederick II's Crusade: An Example of Christian-Muslim Diplomacy”, *Mediterranean Historical Review*, Vol.25/2, 2010, s.169.

⁴ Bk. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latince'den çeviren ve notlandıran A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015, s.133. Ayrıca bk. B. Lewis, “Mısır ve Suriye”, çev. H. Aktaş, *İslam Tarihi*, C.I, Kitabevi yay., İstanbul 1997, s.223, 224.

içerisinde bulunması⁵ yahut Yıldırım Bayezid'in Haçlı tehdidi altında kaldığı sırada yine benzer saik ile Milan Dükü Gian Galeazzo Visconti (1385-1402) ile haberleştiğine ilişkin kayıtlar⁶ ve daha başkaları Ortaçağlardaki siyaset etiğinde din faktörünün tahmin edildiği derecede etkili olmadığına işaret eder. Aynı şekilde, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın da benzer bir mülahazaya sahip olduğu görülür. Kardeşi Şehinşah, Danişmentliler Beyliği ve Zengi Atabekliği arasında kurulan ittifak karşısında Constantinopolis'e gitmekten çekinmeyerek Doğu Roma İmparatoru II. Manuel ile görüşen ve bu sayede yaptığı anlaşma sayesinde düşmanları ile çok daha etkin bir mücadele içerisine girebilen II. Kılıç Arslan⁷, 1179'da bu sefer Selahaddin Eyyubi ile yaşadığı sınır sorunları karşısında Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Friedrich⁸ ve Papalıkla⁹ temas kurmuştur. II. Kılıç Arslan'ın, sınır güvenliği konseptinin sadece öz kaynaklarına dayanmakla kalmayarak etrafındaki güçleri de içine alan geniş bir jeopolitik sahaya yayıldığına işaret eden bu temasların yanında 1173'te Saxony Dükü Arslan Heinrich'i huzura kabul etmesi de ilgi çekici bir diğer pencere açar. Bu temas, II. Kılıç Arslan'ın dış politika esası hususunda özel bir değer taşımasının yanı sıra Selçuklu tarihinin pek bilinmeyen konuları ile ilgili de tartışma

⁵ R. Amitai, "Mamluk Perceptions of the Mongol-Frankish Rapprochement", *Mediterranean Historical Review*, Vol. VII/1, 1992, s.52, 53; B. Lewis, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, çev. İ. Durdu, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000, s.109, 110.

⁶ "Chronique de Jean Brandon", *Chroniques Relatives a l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne (Textes Latin)*, Tome I, publiese par M. le baron Kervyn de Lettenhove, Bruxelles 1870, s.37.

⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2014, s.155-160.

⁸ "Ottonis de Sancto Blasio Chronica", *Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis Recusa*, Vol. XLVII, edidit A. Hofmeister, Hannoverae et Lipsiae 1912, s.37.

⁹ Petri Blesensis *Opera Omnia*, Vol. II, edidit I.A. Giles, Oxonii 1847, (ad finem) s.XXI-XXXII; *Patrologiae Cursus Completus*, accurante J.P. Migne, Tomus CCVII, Parisina, 1855, s.1069-1073. Bu mektup ile ilgili olarak ayrıca bk. M.R. Tessera, "Alessandro III e l'Enigma della Instructio Fidei al Sultano di Iconio", *Fedi a confronto: Ebrei, Christiani e musulmani fra X e XIII secolo*, Firenze 2006, s.177-192. 2016'da Konya'da gerçekleştirilen *Selçuklular ve Haçlılar Sempozyumunda* sunmuş olduğumuz, ancak henüz yayımlanmamış durumdaki "Papa III. Aleksandr'ın II. Kılıç Arslan'a Gönderdiği Mektup ve Sultan'ın Hristiyanlığı Kabulü Meselesi: Mit mi Gerçek mi?" başlıklı incelememizde de bu konu teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır.

yaratabilecek bir takım hususları da içerisinde barındırır. Avrupalı bilim adamlarının Selçuklu tarihi incelemelerinden teolojik tetkiklere varıncaya dek bu kayıtları kullanmalarına karşın Türkiye'de pek ilgi çekmemiş, O. Turan'ın bu hususta –temelde hatalı da olsa¹⁰– gösterdiği özen ne yazık ki sadece onun bilgilerinin referans olarak kullanılması ile sınırlı kalmıştır. II. Kılıç Arslan ile ilgili incelemelerde ise bu hassasiyetin bile korunamadığı dikkati çeker. Selçuklu tarihi mütehassısı olmamakla birlikte bu çalışmanın ortaya konmasındaki amaç da bu eksiklik ve yanlış anlaşılmanın giderilmesinden ileri gelmektedir. Bu, aynı zamanda metin içerisinde Selçuklu tarihinin ana istikametinden ayrılan bazı hususların aydınlatılması ile ilgili olarak da geçerlidir.

1172'nin başlarında, görünüşte dinî hislerle, ancak muhtemelen Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Friedrich ile yaşadığı sorunlardan ötürü prestij elde etmek üzere Kudüs'e doğru yola çıkan Arslan Heinrich'in II. Kılıç Arslan'ı ziyaretine ilişkin en detaylı kayıt¹¹ Lübeckli Arnold'un XIII. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde kaleme aldığı¹² *Chronographia Slavorum* adlı eserde bulunur¹³. Burada Arslan Heinrich'in yolculuğuna çıkarken aklında II. Kılıç Arslan'ı

¹⁰ Zira O. Turan Arslan Heinrich ile II. Kılıç Arslan arasındaki ilişkiyi Selçuklu Sultanlığı ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu arasındaki bir temas olarak değerlendirmiştir. Bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011, s.246. Bu değerlendirme aynı şekilde daha sonraki incelemelerde de devam ettirilmiştir. Mesela bk. R. Dağ, *II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dış Siyaseti (1155–1192)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.87, 88. Aşağıda da üzerinde durulacağı üzere Arslan Heinrich'in ziyareti resmî bir ziyaret olmaktan çok şahsî bir temas olarak kendisini gösterir.

¹¹ Seyahatin aktarıldığı diğer kaynaklar için bk. E. Joranson, "The Palestine Pilgrimage of Henry the Lion", *Medieval and Historiographical Essays in Honor of James Westfall Thompson*, Eds. J.L. Cate and E.N. Anderson, University of Chicago Press, Chicago-Illionis 1938, s.155-157.

¹² Eserin kaleme alınış tarihine ilişkin bk. E. Joranson, a.g.m., s.149, 153, 154.

¹³ Bilim adamlarının genel kanaati, Arnold'un, Arslan Heinrich'in seyahati ile ilgili bilgilerini yolculuğa katılanlardan edindiğine yöneliktir. Bk. E. Joranson, a.g.m., s.150-153. Seyahate katılan kimselerle ilgili olarak ayrıca bk. E. Joranson, a.g.m., s.160-165. Bununla birlikte, metin içerisindeki kimi meselelerin muallakta kalması, Arnold'un bilgilerin detayını sorgulamak imkanı bulamadığı hususunda bir kanaat uyandırır ki bu, eserdeki bilgilerin birincil elden bilgiler olmadığını düşündürür. Ancak bu konuda ayrı bir inceleme yapmak lüzumu vardır.

ziyaret etmek gibi bir fikrin bulunduğuna ilişkin bir veri bulunmamaktadır. Bununla birlikte gerek Constantinopolis ile Kudüs arasındaki deniz yolculuğu sırasında karşı karşıya kaldığı tehlike, gerekse Kudüs'te geçirdiği günlerde karşılaştığı iltifatın ona, yolu üzerindeki diğer hükümdarları da ziyaret ederek benzer bir iltifat vaat etmesi Heinrich'i memleketine kara yoluyla dönmesi gibi bir karara itmiş ve bu karar sonunda, II. Kılıç Arslan'ın huzuruna çıkması gibi ilginç bir tesadüfle neticelenmiştir¹⁴.

Kudüs'te dinî ve siyasi bir takım faaliyetlerde bulunduktan sonra dönüş yolculuğuna girişen Arslan Heinrich, önce Akka'ya geldi ve buradan da Antakya'ya doğru ilerlemeye başladı. Muhtemelen daha yol üzerinde bulunduğu bir sırada Anadolu'ya geçiş planı yapıp Kilikya Ermeni Kralı Mleh'e elçiler göndererek topraklarından güvenli geçiş izni istedi. Mleh, bu talebe nezaketle cevap vermekle kalmayarak, asillerinden yirmi kişiyi de rehin olarak Alman asilzadesine gönderdi. Bununla birlikte Lübeckli Arnold, Kilikya Ermeni Kralı'nın nezaketinin altında bir hilenin bulunduğunu ve bunun, Arslan Heinrich tarafından öğrenildiğini, bunun üzerine de fikrinden vazgeçtiğini dile getirir¹⁵. Ancak yazar, hilenin kapsamı ile ilgili olduğu gibi bunun Saxony Dükü tarafından nasıl öğrenildiği hususunu da sessiz bir şekilde geçirir. Ancak, Arslan Heinrich'in, Mleh'in topraklarından geçmek fikrinden vazgeçmesinin Antakya'ya ulaşmaya yakın bir zamana tesadüf etmesi, Saxony Dükü'nü "Mleh'in hilesi" hususunda bilgilendiren kişinin Antakya Prinkepsi

---

¹⁴ Arslan Heinrich ve beraberindekilerin deniz yolculuklarının tehlikeli bir vaziyette geçmiş olmasına dair bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, Tomus XXI, Hannoverae 1869, s.120. Daha önce Arslan Heinrich'in, memlekete dönüşü için neden deniz yolunu takip etmediği meselesine eğilen F. Wigger, Arslan Heinrich'in kararını I. Haçlı seferine katılan prenslerin güzergâhını takip etmek arzusu ise alakalandırmıştır. Tamamen nostaljik hislerin gölgesinde şekillenmiş olsa da E. Joranson bu değerlendirmeye iştirak etmiş ve ilaveten Saxony Dükü'nün kararında II. Konrad'ın 1150'lerde uğradığı yenilginin nedenini araştırmak ve Selçukluların gücünü tespit etmek gayesi üzerinde de durmuştur. Bk. E. Joranson, a.g.m., s.194/ 169. dn. Bununla birlikte söz konusu dönem şartları dâhilinde, bir kişinin kara yolunun zorluklarını ve tehlikelerini sadece merak duygusunu gidermek üzere göze aldığını kabul etmek pek makul görünmemektedir.

¹⁵ "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.121.

III. Bohemond olduğunu düşündürür. Mleh ile ilişkilerin iyi durumda olmaması¹⁶ yanında III. Bohemond'un, Arslan Heinrich ile beraberindekilerin Tarsus'a ulaşmalarını da sağlaması bu yargıyı güçlendirir¹⁷.

Lübeckli Arnold, Arslan Heinrich'in Antakya günleri hususunda, iyi ağırlandığından başka bilgi vermez. Bu eksiklik kuvvetle muhtemelen Antakya'da geçirdiği günlerin sınırlı oluşu ile ilgiliydi. Nitekim yazar, Alman asilzadesinin Antakya'ya varışını, Tarsus'a ulaşmalarını sağlamak üzere III. Bohemond'un gemiler hazırlattığı, ardından da St. Simeonis yani Samandağ limanına gönderilmelerine ilişkin beyanı ile sürdürür. Arslan Heinrich ve maiyeti buradan hareket ettikten sonra bir buçuk günlük yolculuğun ardından Doğu Roma idaresindeki Tarsus'a ulaştıklarında kendilerini Selçuklu süvarilerini beklerken buldular:

Torsult veya Müslümanlarda Tortun olarak anılan bir kentin yakınına geldiklerinde -ki bir süre sonra Mleh, hacıların (=Heinrich ve beraberindekilerin) sıvışıp gitmelerinin bir intikamı olarak burayı savaşıarak kendisine boyun eğdirdi-Türklerin efendisi Sultan, ona, beraberindekilerle birlikte Mleh'in topraklarından geçmesini sağlamak üzere 500 asker gönderdi¹⁸.

Lübeckli Arnold'un aktardıkları, Arslan Heinrich'in gelişinin II. Kılıç Arslan tarafından bilindiğini açıklıkla göstermekteyse de, bu temasın ne zaman ve kim tarafından kurulduğunu göstermez. An-

---

¹⁶ S. der Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades*, Vol. II, ed. r.l. Wolff and H.W. Hazard, University of Wisconsin Press, Madison 1969, s.642, 643.

¹⁷ E. Joranson, bu uyarının Kral Amalric ve Templar şövalyeleri tarafından yapıldığını ifade etse de, Arslan Heinrich'in Tyre'den ayrılmasından sonra Mleh'e elçiler göndermesine bakacak olursak bu değerlendirmenin pek de muteber olmadığı anlaşılmaktadır. Bk. E. Joranson, a.g.m., s.197/ 178. dn.

¹⁸ *Cumque ad civitatem quandam applicuisset que dicitur Torsult, saracenicis vero Tortun –quam postea idem Milo expugnans sibi subiugavit in ultionem, quod peregrini ibi preterlapsi fuissent- Soldanus, princeps Turcorum misit ei quingentos milites, qui eum per terram Milonis deducerent cum omnibus que illius erant.* Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.121.

cak, Arslan Heinrich'in Antakya'ya ulaşmadan evvel Mleh'e elçiler yollamasına değinmesine karşın benzer bir heyetin II. Kılıç Arslan'a da gönderildiğinden bahsetmemesi, temasın bizzat kendisi tarafından değil, Tarsus'a ulaşmaları için Alman heyetine yardım eden III. Bohemond'un girişiminin bir ürünü olduğunu düşündürür. Kaynaklarda II. Kılıç Arslan ile III. Bohemond arasındaki ilişkinin müttefiklik halini aldığı gösterir bir belirti olmadığı¹⁹ için elbette bu düşünceyi delillendirme imkânı yoktur. Buna mukabil, iki tarafın Nureddin ve Mleh gibi ortak düşmanlara sahip olması, II. Kılıç Arslan ile III. Bohemond arasında müttefiklik mahiyetine kavuşmamış bir irtibatın var olabileceğini mantıkî bir noktaya çeker.

Lübeckli Arnold'un, Mleh'in 1173 başında Tarsus'a düzenlediği saldırıyı Arslan Heinrich'in Kilikya Ermeni Kralı ile görüşmesini yarıda bırakmasının bir intikamı olduğuna ilişkin kaydı ise zamanın siyasî meselelerinden oldukça uzak bir değerlendirmedir. Nitekim bölge meselelerine daha hâkim durumdaki Ioannes Kinamos, *"Batıdaki meseleler böyle cereyan etti. Fakat Anadolu'da tekrar zorluklar baş gösterdi. Çünkü Halep satrapisi Nureddin ve Lykaonia'da hüküm süren Sultan ve Ermenilerin efendisi Mleh ve Ankara ile Galatia'nın geri kalan kısmının hâkimi, Romalıların üzerine hücumda bulunmak noktasında aynı fikirdeydiler"* derken²⁰, Mleh'in Aralık 1172-Ocak 1173'te²¹ Doğu Roma egemenliğindeki bölgelere düzenlediği saldırının Nureddin Zengi'ye tabiiyeti²² ile ilişkili olduğu gerçeğini gözler önüne serer²³. Bir başka ifadeyle

¹⁹ Taraflar arasındaki ilişkiler hususunda bk. S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 2008, s.330.

²⁰ *Ioannes Kinamos'un Historia'sı (1118-1176)*, yayına hazırlayan I. Demirkent, TTK yay., Ankara 2001, s.206.

²¹ Tarih ile ilgili olarak bk. S. der Nersessian, a.g.m., s.642.

²² Mleh'in Nureddin Zengi'ye tâbiyeti hususunda bk. M. Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK yay., Ankara 2007, s.144; G.G. Mikaelyan, *İstoriya Kilikiyskogo Armyanskogo Gosudarstva*, İzdatel'stvo AN Armyanskoy SSR, Erevan 1952, s.126; S. Runciman, a.g.e., s.325.

²³ Bu kanaat kendisini doğu kaynaklarında da gösterir. Mleh'in Nureddin'e tâbi bir hükümdar olarak giriştiği mücadeleler için bk. G.G. Mikaelyan, a.g.e., s.128, 129. Diğer taraftan Mleh'in, Nureddin'in hâkimiyetini kabul etmiş bir hükümdar olarak sadece Kilikya çevresinde değil, efendisinin düşmanı durumundaki Haçlılarla da müca-

Kinnamos'un kaydı, Mleh'in saldırısının Arslan Heinrich ile ilgili olmayıp, efendisi Nureddin ile Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki siyasi ilişkilerle alakalı olduğunu gösterir. Bu açıdan bakıldığında Lübeckli Arnold'un, Mleh'in Tarsus saldırısına dair tespiti, acele ve korku hisleri ile kaleme alınmış ve gerçeği yansıtmayan bir değerlendirme olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın hacıların Tarsus'a adım atmalarından sonra II. Kılıç Arslan'a ulaşmak için Tarsus'un kuzeyinde yer alan Mleh'e bağlı topraklardan geçmek zorunda kalmalarına ilişkin beyanı gerçekçi bir coğrafi tespit sunar. Ancak Bulgar dağı üzerinden devam edecek bu seyahat, Arnold'un aktardığı kadarıyla oldukça sıkıntılı yeni bir yolculuğu başlatmıştır:

Böylelikle üç gün boyunca Rumenia çölü adı ile anılan insandan irak, geçersiz, çorak diyarlardan, ürpertici ve çok geniş ıssız topraklardan ilerlediler. Buralarda tüm ihtiyaçlarını, hatta hem kendilerinin hem de hayvanlarının içecekleri suyu dahi atlarıyla taşıyarak çok meşakkat çektiler. İşte böylelikle Türklerin dilinde Rakilei, bizim dilimizde Eraclia olarak söylenen kentin yakınına ulaştılar²⁴.

Arslan Heinrich ve beraberindekilerin Ereğli'ye varışını, görkemli bir şekilde ağırlanmaları ve bir süre sonra da Sultan'ın huzuruna çıkmak üzere buradan ayrılmaları takip etti. Lübeckli Arnold, Arslan Heinrich'in *Axarat* adı ile andığı yerde II. Kılıç Arslan'ın huzuruna çıktığı ilk anı ilgi çekici ifadelerle tasvir eder:

---

dele etmesi Tarsus'a düzenlenen saldırının Nureddin ile Mleh arasındaki ilişkilerin bir yansıması olduğuna işaret eder. Bk. G.G. Mikaelyan, *a.g.e.*, s.127, 128. G.G. Mikaelyan, Mleh'in Tarsus ve çevresine düzenlediği saldırılarda Nureddin ile ilişkilerinin yanında kendisine muhalefet eden hanedan azaları ile Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin de bir etkisi olmuş olabileceğini dile getirir. Bk. G.G. Mikaelyan, *a.g.e.*, s.129.

²⁴ *Profecti autem per triduum transierunt per terram desertam et inviam et inaquosam, terram horroris et vaste solitudinis que Rumenia deserta dicitur, ubi multum laboraverunt, portantes in equis omnia necessaria, etiam aquam quam biberent tam ipsi quam iumenta eorum. Et ita pervenerunt ad civitatem que iuxta linguam Turcorum dicitur Rakilei in nostra lingua Eraclia.* Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.121, 122.

Dük, oraya (=Ereğli) gelmesiyle Türkler tarafından şahane bir şekilde ağırlandı ve ardından da Axarat'a götürüldü ki burada Sultan onu kucaklayıp içtenlikle öperek mutlulukla karşıladı ve ona kendisinin onunla akraba olduğunu söyledi. Dük'ün akrabalık bağıni sorması üzerine şöyle cevap verdi: "Töton topraklarından asil bir kadın Ruten kralı ile evlenmiş ki ondan bir kızı dünyaya gelmiş, bu kız bizim topraklarımıza ulaşmış ki ben ondan doğmuşum"²⁵.

Bu ifadeler birkaç açıdan dikkate değer hususlar içerir. Bunlardan ilki, *Axarat* adlı yerleşim biriminin lokalizasyonu ile ilgilidir. Daha önce konuyu ele alan J.M. Lappenberg, F. Wigger, R. Röhricht ve daha başkaları, *Axarat*'ı fonetik bir takım mülahazalarla Ereğli'nin kuzeyinde yer alan Aksaray'a lokalize etmişlerse de bu görüş Wilhelm von Giesebrecht tarafından kabul görmemiştir. Adı geçen yazarın, Arslan Heinrich'in Ereğli'ye gelmesinin ardından kuzeye çıkmasına ilişkin tereddüdünü E. Joranson "*Sultan II. Kılıç Arslan, Heinrich'in, kendisini Aksaray'da ziyaret etmesini istediye bunu gerçekleştirmekten başka seçeneğinin kalmadığı*" şeklinde bir değerlendirmeye reddetmiş, ardından da eski görüşe haklılık vererek, görüşmenin Aksaray'da gerçekleştiğini bir takım mantikî mülahazaları ile de desteklenmiştir²⁶. Bununla birlikte, bu değerlendirmeler tamamen mantikî izahlardır ve doğrudan bir argümana dayanmaz. Belki II. Kılıç Arslan'ın 1170-1171'de Aksaray'a ciddi bir önem göstererek kenti mamur etme gayretine yönelik teşebbüsüne²⁷ dikkat etmiş olsaydı, yorumları daha ciddi bir temele sahip olabilirdi. Ziyarete eserinde yer açan O. Turan'ın, *Axarat*'ı Aksaray olarak göstermesindeki²⁸ neden de herhalde fonetik hususların yanında Aksa-

²⁵ *Dux aurtem illuc perveniens magnifice susceptus est a Turcis et inde deductus est Axarat, ubi occurit ei soldanus letissimus, amplexans et deousculans eum, dicens, eum consaguineum suum esse. Cumque dux perquireret affinitatem consanguinitatis ille respondit: "Quedam nobilis matrona de terra Thoutonicorum nupsit regi Ruthenorum, qui genuit ex ea filiam, cuius filia devenit in terram nostram, de qua ego descendit. Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.122.*

²⁶ Söz konusu görüşler için bk. E. Joranson, a.g.m., s.199/ 184. dn.

²⁷ A. Özeydin, "II. Kılıçarslan", *DİA*, C.25, s.402.

²⁸ O. Turan, a.g.e., s.246.

ray'ın II. Kılıç Arslan zamanında gördüğü imar hareketliliği ile ilgiliydi. Bununla birlikte Arslan Heinrich'in *Axarat*'tan ayrılmasından çok da uzun bir süre geçmeden geldiği ilk yerin İsmil olması, *Axarat* olarak anılan yerleşim biriminin Aksaray'dan çok, İsmil'in doğusundaki Akçaşar/Akçaşehir olduğu hususunu akla getirir. Diğer taraftan Ereğli'yi antik adı ile gösteren Arnold'un *Axarat* için belirli bir antik adı telaffuz etmemesi de dikkat çekicidir. Herhalde *Axarat*, Aksaray olmuş olsaydı, yazar Ereğli'de olduğu gibi burayı da antik adı Philomelium ile anması gerekirdi. Bu eksikliğin bir bilgisizliğin neticesi olmasından çok *Axarat*'ın Aksaray değil, Akçaşehir'e teka-bül etmesiyle ilgili olduğunu düşünüyoruz²⁹. Ancak bu değerlendirmenin bölgede yapılacak sanat tarihi etütlerine muhtaç olduğu açıktır.

Lübeckli Arnold'un ifadelerinde dikkati çeken ikinci husus, II. Kılıç Arslan'ın annesinin Rus Knezlerinden birisi ile Alman asilzadelerinden bir kadının evliliğinden doğmuş olduğuna yönelik beyandır. Osman Turan, Lübeckli Arnold'un aktardığı ifadeleri, dikkate değer bulmakla birlikte bunu II. Kılıç Arslan'ın tebasına gösterdiği şefkatle ilgili görmüş, ancak herhangi bir somut delille reddetmemiştir³⁰. Selçuklu tarihi dışındaki incelemelerin ana eksenini de Arnold'un kaydının gerçeği yansıtmadığına ilişkin genel bir kanaat ile kendisini gösterir. Mesela E. Joranson, bu bilginin diğer kaynaklarla desteklenmediğini gerekçe göstererek II. Kılıç Arslan'ın ifadelerinde Alman asilzadesine yönelik bir "samimiyet gösterisi"nin izini aramıştır³¹. Bu konudaki diğer bazı görüşleri ele alan A.N. Nazarenko ise meseleye E. Joranson'dan daha ciddi surette eğilmiştir. Yazar, Çernigov Knezi Svyatoslav Yaroslaviç (ö. 1076) ile Meissen Dükü Ekbert von Braunschweig'in (ö. 1068) kızı Oda von Elsdorf arasında 1072-1073'de gerçekleşen evliliğe dikkat çekerek II. Kılıç

---

²⁹ İlerleyen yıllarda bu yerleşim birimi üzerinde Selçuklular zamanından kalma eserler üzerindeki tetkikler belki bu kayıt ile yeniden yorumlanırsa buranın II. Kılıç Arslan'ın yaylaklarından birisi olduğu hususu da kabul edilebilir bir zemin bulabilir.

³⁰ O. Turan, *a.g.e.*, s.257.

³¹ E. Joranson, *a.g.m.*, s.199, 200.

Arslan'ın bahsettiği izdivaca tarihî bir gerçeklik yüklemiştir³². Bununla birlikte A.N. Nazarenko, II. Kılıç Arslan'ın annesinin bu evlilikten dünyaya gelmiş olabileceği hususuna pek ihtimal vermeyerek, onun, ancak bu evlilikten dünyaya gelmiş Yaroslav Svyatoslaviç'in kızı olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Bu kanaatinin oluşmasında, Svyatoslav ile Oda arasında, kaynaklarda 1072-1073'e tarihlenen evliliği, Alman-Rus-Polonya ilişkilerini göz önüne alarak 1070'e çekmesi; Svyatoslav Yaroslaviç'in 1076'da ölmesi ve açıkça belirtmese de II. Kılıç Arslan'ın 1120'lerde doğduğunu zannetmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde bir kronolojik algı ile yazar, II. Kılıç Arslan'ın annesinin 1100/1110'dan önce dünyaya gelmiş olmasının mümkün olmadığını ifadeyle onun Svyatoslav ile Oda'nın kızları olabileceği ihtimalini bir kenara kaldırır ve ancak onların torunu olabileceğini ifade eder³³. Bununla birlikte Lübeckli Arnold, eğer A.N. Nazarenko'nun değerlendirdiği şekilde II. Kılıç Arslan'ın annesinin, "Alman asilzadesi kadın ile Rus kralının torunu" olduğundan bahsetmiş olsaydı, "kız evlat" manasındaki *filia* kelimesi yerine "kız torun" ifadesini karşılayacak şekilde *neptis* kelimesini kullanması gerekirdi. Bundan ötürü A.N. Nazarenko'nun değerlendirmesinin pek de sağlam gerekçelere dayanmadığı görülmektedir.

A.N. Nazarenko'nun tespitindeki temel hata, II. Kılıç Arslan'ın 1113-1115 arasındaki bir tarihte doğmuş olduğu³⁴ gerçeğini

³² A.N. Nazarenko, "Rus', Zapad i Svyataya Zemlya v Epohu Krestovih Pohodov (XII vek)", *Drevnyaya Rus' na Mejdunarodnih Putyah*, Yazıki Russkoy Kul'turi, Moskva 2001, s.645, 646. Yazar bir diğer çalışmasında Svyatoslav ile Oda arasındaki evliliği 1070-1071'e tarihleme eğilimindeyse de bu tespit ayrıca ifade edileceği üzere daha çok Rus-Alman ilişkileri bağlamında bir çıkarımdır. Bununla birlikte kullandığı metinlerde, mesela Reichenaulu Hermann'ın eserinde, evlilik 1072 senesinin ortalarına tarihlenmektedir ki biz bu noktada kaynaklara bağlı kalmanın daha yerinde olduğunu düşünüyoruz. Söz konusu evlilik ile ilgili olarak ayrıca bk. A.N. Nazarenko, "Nesostoyavşiyasya 'Triumvirat' Zapadnoevropeyskaya Politika Yaroslaviçey (Vtoroya Poloviya XI veka)", *Drevnyaya Rus' na Mejdunarodnih Putyah*, Yazıki Russkoy Kul'turi, Moskva 2001, s.515-521, 528.

³³ A.N. Nazarenko, "Rus', Zapad i Svyataya Zemlya v Epohu Krestovih Pohodov (XII vek)", s.645.

³⁴ II. Kılıç Arslan'ın yaşı ve muhtemel doğum tarihi ile ilgili olarak bk. O. Turan, "II. Kılıç Arslan", *İA*, C.6, s.699.

fark edememekten ileri gelir. Bu tarihten yola çıkacak ve tarih aralığını geniş de tutacak olursak 1113–1115 arasındaki bir doğum, II. Kılıç Arslan'ın annesinin –kaynaklarda evlilik tarihi olarak geçen- 1072–1073 ile –Svyatoslav'ın ölüm tarihi olan- 1076 arasındaki bir tarihte doğması noktasında fizikî bir tezat yaratmaz. Konuya bu açıdan yaklaşıldığı takdirde, II. Kılıç Arslan'ın annesinin Çernigov Knezi Svyatoslav Yaroslaviç ile Oda von Elsdorf'un kaynaklarda adı korunamamış kızı olabileceği hususu kabul edilebilir bir netice olarak kendisini gösterir. Elbette tek bir kaynaktan hareket ederek II. Kılıç Arslan'ın soyunu Rurik hanedanı ile Elsdorf ailesine bağlamak mümkün değildir. Bununla birlikte elde bu kayıttan başka bir delilin bulunmaması³⁵, II. Kılıç Arslan'ın soyu ile ilgili bu yegâne kaydı geçerli bir kayıt hüviyetine sokar. Dahası, Arslan Heinrich ile ilgili kayıt ile Rus kaynaklarındaki bilgilerin bir izdivaç noktasında uyuşması da “rastlantı” olarak değerlendirilemeyecek bir mahiyet arz eder. Yine Torignili Robert'in (ö.1198) kroniğinde II. Kılıç Arslan'ın annesinin “uzak diyarlardan geldi”ği ve oğlunu büyüttüğü ana dek Hristiyan inancına bağlı kaldığına ilişkin ifadeleri³⁶ de bu kayıtlarla bütünlüklü bir mahiyettedir.

³⁵ Kinnamos'un eserinde, Konya'nın Bizans İmparatoru Manuel tarafından kuşatılması ile ilgili kayıtlarda, Sultan I. Mesud'un eşinin kentteki direnişin başında bulunduğuna ilişkin bir kayıt vardır. Ancak burada, bahsi geçen hatunun, II. Kılıç Arslan'ın annesi olduğuna ilişkin bir ifade bulunmadığı gibi kadın ile ilgili belirleyici bir tanımlama da yer almaz. Dolayısıyla ilgili hatun ile ilgili kayıtlar II. Kılıç Arslan ile alakalı olarak kullanılabilir mahiyette değildir. İlgili kayıt için bk. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, s.40. Ayrıca bk. M. Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003, s.123, 124.

³⁶ *Mater Soldani de Iconio, veniens ad extrema, revelavit filio suo, quod semper celaverat scilicet quod esset Christiana, et rogavit eum ut crederet in Christum qui est Dominus et rex omnium seculorum et quod amaret Christianos (...)*. Bk *Chronicles of the Reigns of Stephen, Henry II and Richard I*, Vol. IV (The Chronicle of Robert of Torigni), ed. R. Howlett, London 1889, s.297. Trevethli Nicola'nın eserinde de II. Kılıç Arslan'ın annesi ile ilgili bilgiler vardır. Burada o, St. Gilles kontunun kız kardeşi olarak gösterilir. Bununla birlikte yazarın XIV. yüzyıl müellifi olması, kayıtlarının Torignili Robert'in bilgilerinin üzerine ek bilgiler konmak suretiyle oluşturulduğunu düşündürür. Yazarın bu şekilde bir tutum almasında “İngiliz kimliğinin yükselişi” de etkili olmuş olabilir. Henüz yazarın eserinin basılı bir neşri yapılmadığı için buradaki bilgileri doğrudan incelemek fırsatını bulamadık. El yazması metine erişmek mümkün olduysa da bu

Bu gerekçeler altında, II. Kılıç Arslan'ın annesinin Svyatoslav Yaroslaviç ile Oda von Elsdorf'un kızı olduğunu kabul etmek ve 1073 ile 1076 arasında bir tarihte doğup 1113–1115'te 37 ile 42 yaş arasında bulunduğu günlerde geç bir annelik ile oğlunu dünyaya getirdiğini tasavvur etmenin bu konudaki en kabul edilebilir yargı olduğunu düşünüyoruz. Bununla birlikte II. Kılıç Arslan'ın babası I. Mesud'un oğlu doğduğu sırada 17 veya 19 yaşında bulunmasının³⁷ bu değerlendirmeye bir itiraz kaynağı olarak görüleceğinin elbette farkındayız. Buna mukabil, Selçuklu tarihinde böylesi örneklerin varlığını düşündüren kimi evliliklerin de varlığı görülmektedir ve bu durum, I. Mesud ile adı bilinmeyen bu bayan arasındaki evliliğin tek örnek olmadığına işaret etmektedir³⁸.

II. Kılıç Arslan'ın annesinin Çernigov Knezi Svyatoslav Yaroslaviç ile Oda von Elsdorf'un kızı olduğunu kabul etmek, aynı zamanda II. Kılıç Arslan'ın Arslan Heinrich ile "akraba" olduklarına ilişkin ifadesini de bütünlüklü bir şekilde izah eder. Zira A.N. Nazarenko'nun incelemesinden anlaşıldığı kadarıyla Arslan Heinrich, Oda von Elsdorf'un kızkardeşi Gertrude'nin torununun oğluydu ve bu durumda II. Kılıç Arslan'ın anne tarafından kuzeni oluyordu³⁹. II. Kılıç Arslan'ın Arslan Heinrich'i akraba olarak görerek anne tarafına aidiyet hissi beslemesinde şaşılacak bir durum yoktur. Zira Gıyaseddin Keyhüsrev'in, ağabeyi Süleyman ile mücadeleleri karşısında tahtını kaybederek sonunda Constantinopolis'teki dayılarının yanı-

---

yazma üzerinden bir inceleme yapmak ayrı bir tetkiki beraberinde getirmektedir. Bu kronikte yer alan bilgiler için bk. O. Turan, *a.g.e.*, s.257.

³⁷ I. Mesud ile ilgili kayıtlar onun 1096'da doğduğuna işaret etmektedir. Bk. M. Kesik, *a.g.e.*, s.9, 10.

³⁸ Mesela Alp Arslan'ın, Gazneli Sultanı Mesud'un dul karısıyla, Melikşah'ın daha küçük bir yaşta iken Karahanlı Tamgaç Han'ın kızı Terken Hatun ile evlenmesi gibi örnekler vardır. Elbette bu evliliklerde siyasî yön güçlüdür. Ancak bu evliliklerin, Sultanlardan yaşça büyük kimseler olduğunu düşündüren hususlar, Sultanların kendilerinden yaşça büyük bayanlarla evlenmelerinde sakınca duyulmadığı ve bunun ananeye ters bir durum yaratmadığı hususunda mütalaada bulunmaya imkân sağlar. Söz konusu örneklerle ilgili olarak bk. İ. Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol.5/1, 2013, s.9.

³⁹ A.N. Nazarenko, *a.g.m.*, s.646.

na sığınması⁴⁰, Selçuklu hanedanında anne soyuna yönelik hissi açık surette gösterir. Ancak en önemli soru karşılıksız kalmaya mahkûm görünüyor: II. Kılıç Arslan'ın annesi Selçuklu sarayına nasıl ulaştı?

A.N. Nazarenko, II. Kılıç Arslan'ın annesinin Selçuklu sarayına ulaşmasına ilişkin değerlendirmelerin tatmin edici bir izahı olmayacağını gören bir bilim adamı olarak II. Kılıç Arslan'ın annesinin Doğu Roma sarayına gelin giden, ancak sonrasında Selçukluların eline geçmiş olabileceği hususunda bir değerlendirme içerisine girmiş ve bu görüşünü bir takım tarihî hadiseleri de dikkate sunarak zorlamıştır⁴¹. Belki bu bağlamda II. Kılıç Arslan'ın annesinin Kıpçakların Rus diyarlarına düzenledikleri bir akın sırasında ele geçirildiği ve sonrasında da köle pazarlarında başlayan yolculuğunun Selçuklu sarayında son bulduğu da bir ihtimal olarak ele alınabilirdi. Ancak II. Kılıç Arslan'ın, annesinin Selçuklu sarayına dâhil olmasına ilişkin beyanının, “geldi”, “ulaştı”, “vasıl oldu” ve “erişti” manalarına gelecek şekilde *devenit* fiili ile ifade edilmiş olması, Selçuklu sarayına zorla getirildiğine yönelik zanna aykırı mahiyettedir. Konu spekülasyona açık olmakla birlikte, Rus kaynaklarında hac yaptığı bilinen bazı hanedan üyesi hanımların varlığı⁴², II. Kılıç Arslan'ın annesinin de böyle bir seyahate giriştiği, ancak amacına ulaşamayarak Selçuklu sarayına giren bir kadın olabileceğini düşündürür⁴³.

II. Kılıç Arslan'ın annesinin Selçuklu sarayına ne şekilde ulaştığı spekülasyonlarını bir kenara bırakacak olursak, Arslan He-

---

⁴⁰ O. Turan, *a.g.e.*, s.292, 293.

⁴¹ A.N. Nazarenko, *a.g.m.*, s.647.

⁴² Rus hanedanından kadınların hac ziyaretlerine ilişkin bk. A.N. Nazarenko, “Rus' i Svyataya Zemlya v Epohu Krestovih Pohodov”, *Bogoslovskie Trudi*, Vıpusk 35/1999, s.184, 185.

⁴³ Bu hususta O. Turan'ın ifadelerini kullanan, ancak ondan farklı olarak doğru bir analiz ile böyle bir evliliğin olmasını imkân dâhilinde değerlendiren İ. Çiftçioğlu, izdivacı siyasî bir bağlamda değerlendirmiştir. Bk. İ. Çiftçioğlu, *a.g.m.*, s.11. Ancak böyle bir evliliğin siyasî bir ilişki olarak ele alınabilmesi için öncelikle bir siyasî ilişki bağı verisi gerekmektedir. Buna karşın elde böyle bir delil bulunmamaktadır.

inrich kuşkusuz ki Selçuklu Sultanı'nın kendisini dostça karşılama-sından ötürü ziyadesiyle memnundu. Bu memnuniyet bir süre son-ra Selçuklu Sultanı'nın takdim ettiği hediyelerle daha da arttı:

Sultan, Dük'ün Mleh'in elinden kurtulmasından ötürü gökteki Tanrı'ya şükretti ve ona, onun (=Mleh'in) dinsiz ve hain olduğunu, eğer onun topraklarına ulaşırsalardı hiç kuşkusuz mallarını veya hayatını kaybedeceğini söyledi. (Sultan) Ona pek çok hediye ile bir pelerin ve iyi mamul ipekten bir tunik verdi ki bunu mükemmel işçiliğinden ötürü daha sonra papaz giysisi ve papaz yardımcısı giysisi yaptı. Bundan sonra istediğini seçmesi için 1800 tane at getirildi. Bunun üzerine Dük, kendi askerleri-ne, her birinin istediği atı kendisine almasını söyledi. Bundan sonra Dük'e verilmek üzere gümüş dizginli, fildişinden yapılmış ve üzeri örtülmüş eğerli 30 güçlü at getirildi. Ona ayrıca, onla-rın topraklarındaki geleneklere uygun olarak keçeden yapılmış altı tane çadır ile onları ve hizmetlilerinin götürdüklerini taşı-ması için altı tane deve verdi. Bunlara iki tane pars, atlar ve (parsların) atların üzerine binmelerini öğreten hizmetliler ilave etti⁴⁴.

Arnold'un ifadeleri, II. Kılıç Arslan'ın, Arslan Heinrich'i muhteşem bir şekilde ağırladığını göstermesi yanında Selçuklu sarayının bir Avrupalıyı ne denli etkilediğini göstermesi açısından da önemlidir. Özellikle hediye edilen ipekli kıyafetin bir papaz elbi-sesi olarak kullanılmaya ayrılması ile atların üzerine binen parslar ve eğitimcileri ile ilgili beyan, Selçuklu sarayının şatafatını ve eğ-

---

⁴⁴ *Benedicebat autem soldanus Deum celi, quia dux manus Milonis evaserat, dicens eum infidelem et traditorem et, si in terram eius devenisset, profecto eum rebus vel etiam vita spoliasset. Dedit autem ei dona plurima, mantellum et tunicam de optimo serico. Qui propter operis excellentiam fecit inde casulam et dalmaticam. Post hec adducti sunt equi mille octingenti ut eligeret quos vellet. Dixit ergo dux militibus suis, ut quisque acciperet sibi equum quem voluisset. Inde adducti sunt caballi fortissimi triginta cum frenis argenteis et selis optimis de pallio et ebore compositis quos duci tradidit. Dedit ei etiam sex domos filtrinas secundum morem terre illius et sex camelos qui eas ferrent cum servis qui eas ducerent. Addidit his duos leopardos et equos et servos: docti enim erant sedere in equis. Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.122.*

lence hayatındaki bazı noktalara işaret etmektedir⁴⁵. Bu merasim kısmını II. Kılıç Arslan ile Arslan Heinrich'in konuşmasına ilişkin fasıl böler:

*(Sultan) Ona bu şekilde tamamen nezaket dolu şekilde davrandıktan sonra, Dük, ona, İsa'nın vücut bulması ve Katolik inanç hakkında pek çok söz söyleyerek dinsizlerin inançları hakkında onu ikna etti. O da bunun üzerine cevap verdi: "İlk insanı çamurdan biçimlendiren Tanrı'nın, eğer isterse tertemiz bir bakirenin vücudunu elde etmesine inanmak zor değildir"*⁴⁶.

Bu kaydı, Arnold'un II. Kılıç Arslan'ın dini inancına ilişkin değerlendirmesi izler:

Muhtemelen din dışı (heresi) Nikolaist olduğu için Musa'nın kitaplarını dinlemiş ve buradan ilk insanın nasıl şekillendiği hususunu okumuştur. Hakikaten Musa'nın Tevratı'nı kabul eden pek çok putperest (gentiles) putataparlığı bırakmamışlardır⁴⁷, bir zamanlar Samaritanlılar gibi⁴⁸⁴⁹.

O. Turan, II. Kılıç Arslan'ın sözlerini Arslan Heinrich'e yönelik nezaketi ile ilişkili olarak değerlendirmişse⁵⁰ de kayıt, nezaketle izah edilemeyecek yönlere sahiptir. E. Joranson ise II. Kılıç Arslan'ın

⁴⁵ Selçuklu Sultanlarının dış ilişkilerinde hediyeleşme kültürü M. Ersan tarafından incelenmiştir. Bk. M. Ersan, "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme-I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.XIV/1999, s.65-77.

⁴⁶ *Cumque omnibus modis benignissime eum tractaret arguit eum dux de superstitione gentilitatis, mutla dicens ei de incarnatione Christi et fide catholica. Qui respondens: "Non est", ait, "difficile ad credendum quod Dus quando voluit de immaculata virgine carnem assumpsit, qui hominem primum de limo de terre plasmavit".* Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.122.

⁴⁷ Nikolaistlerin putatapar olarak gösterilmesine ilişkin bk. D.A. deSilva, "The Revelation to John: A Case Study in Apocalyptic Propaganda and the Maintenance of Sectarian Identity", *Sociological Analysis*, Vol.53/4, 1992, s.384.

⁴⁸ Nikolaistlerle Samaritanlılar arasındaki bağ için bk. A. Ehrhardt, "Christianity before the Apostles' Creed", *The Harvard Theological Review*, Vol.55/2, 1962, s.87/ 40. dn.

⁴⁹ *Forte, quia de heresi Nicolitarum erat, libros Moysi audierat in quibus de plasmatione primi hominis legerat. Sunt enim multi gentiles, qui pantateuchum Moysi recipiunt nec tamen ab idolatria cessant ut olim Samaritani.* Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.122.

⁵⁰ O. Turan, a.g.m., s.700.

sözlerinin İslama uygunluğunun Lübeckli Arnold tarafından fark edilemediğine işaret etmiş, ancak ardından “son iki cümle, Arnold’un, Müslümanları hem sapkın, hem de putatapar olarak gördüğünü açık şekilde göstermektedir” diyerek II. Kılıç Arslan’ın dini ile ilgili kanaatinin, zamanın Avrupalı entelektüellerin İslam algısı gölgesinde şekillendiği üzerinde durmuştur⁵¹. Bununla birlikte, Arslan Heinrich’in, II. Kılıç Arslan’ın huzurunda bulunduğu yıllarda I. Friedrich’in elçisi olarak Selahaddin Eyyubi’ye gönderilen bir kişinin gözlemlerine dayanılarak hazırlanmış bir raporda, İslamiyetle ilgili hususların gayet yerinde bir şekilde tespit edilmesi⁵², E. Joranson’un değerlendirmesinin hilafınadır. Zira bu örnek, Lübeckli Arnold’un değerlendirmesinin, Avrupa’daki İslam algısı ile değil, biza-tihi yazarın şahsî görüşü ile alakalı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan E. Joranson’un, “son iki cümlede” kullanılan *heresi* (sapkın) kelimesi ile *gentilitas* (putatapar) kelimelerinin İslama yönelik olduğuna ilişkin yorumu da eksiktir. Her ne kadar bu kelimeler İslam’ı kastetmek üzere literatürde kullanılan kelimelerse de, Lübeckli Arnold’un burada kelimeleri İslam’ı tanımlamamaktan çok Nikolaistlere yönelik bir saldırı amacıyla zikrettiği görülmektedir. Ancak bu, Lübeckli Arnold’un, II. Kılıç Arslan’ın kuvvetli bir İslam inancına sahip olduğunu ifade eden pek çok kaynak yazarının görüşünden⁵³ ayrılarak Sultan’ı bambaşka bir kimlikle takdim ettiği gerçeğini değiştirmemektedir. Bazı Latince eserlerde II. Kılıç Arslan’ın Hristiyanlığı benimsediğine ilişkin bir dedikodunun varlığı görül-

⁵¹ Bk. E. Joranson, a.g.m., s.201/ 189. dn.

⁵² D.C. Munro, “The Western Attitude toward Islam during the Period of the Crusades”, *Speculum*, Vol.6/3, 1931, s.338.

⁵³ II. Kılıç Arslan’ın Müslüman kimliği hususunda bk. *Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D’Antioche, (1166–1199)*, par J.-B. Chabot, Tome III, Paris 1905, s.390, 391, 394, 395; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952–1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136–1162)*, çev. Y.D. Andreasyan, TTK yay., Ankara 1987, s.315, 317, 318; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1995, s.81, 83-85; *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, s.150, 208; “*Chronica Regia Coloniensis*”, *Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis Recusa*, Vol. XVIII, Recensuit G. Waitz, Hannoverae 1880, s.124; Gregory Ebu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, C.II, Süryanice’den İngilizce’ye Çeviren E.A. Wallis Budge, Türkçe’ye Çeviren Ö.R. Doğrul, TTK yay., Ankara 1999, s.386.

mekle birlikte, Lübeckli Arnold'un değerlendirmesinin bu kaynaklardaki gibi Sultan'ın "vaftiz edilmesi" veya "annesi tarafından bir Hristiyan gibi yetiştirildi"ğine yönelik⁵⁴ olmaması, yazarın ifadelerinin bu bakış açısından bağımsız şekilde geliştiğini göstermektedir. Bu noktada sorulması gereken soru, eğer Arnold'un ifadeleri, Avrupa'daki dedikodulardan beslenmiyorsa, II. Kılıç Arslan ile temasta bulunan kişilerin izlenimlerinin mi eseri, yoksa değerlendirmesinin doğrudan şahsi yorumu mu olduğudur.

Lübeckli Arnold'un II. Kılıç Arslan ile ilgili ifadeleri, bilgilerini edindiği kimse veya kimselerin II. Kılıç Arslan'ın dinî durumunu veya en azından buldukları muhitte İslam'ın varlığını gösteren herhangi bir aktarımda bulunmadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, Arslan Heinrich'in Sultan'ı ikna etmesiyle ilgili ifadelerde II. Kılıç Arslan'ın dininin XII. yüzyılda İslam'ı tanımlamak üzere kullanılan kelimelerden birisi olan *gentilitatis*⁵⁵ (putatapar) kelimesiyle karşılanması, Lübeckli Arnold'un kaynaklarının II. Kılıç Arslan'ın Müslüman olduğunu fark ettiklerini düşündürür. Bununla birlikte Latince kaynaklarda *gentilitas* kelimesinin, Müslümanlar yanında Hristiyanlık içerisindeki Nikolaistler gibi diğer sapkın tarikatları da içine alacak şekilde çok geniş bir kullanım görmesinin⁵⁶, Lübeckli Arnold'un II. Kılıç Arslan'ın dini ile ilgili doğru bir yargıda

---

⁵⁴ İlerleyen yıllarda II. Kılıç Arslan'ın Hristiyanlığı kabul ettiğine ilişkin meseleye ilişkin ayrı bir incelemede bulunacağımızı ümit ediyoruz. Ancak o zamana kadar sadece 1256'da Parisli Matthew'in *Chronica Maiora* adlı eserinin içine eklenmiş bir tasviri işaret etmekle iktifa ediyoruz. Bk. S. Lewis, *The Art of Matthew Paris in the Chronica Maiora*, University of California Press 1987, s.85, 86.

⁵⁵ *Gentilitatis* tabirinin Müslümanları tanımlamak üzere kullanılmasına dair bk. D.C. Munro, a.g.m., s.337. *Gentilitas* tabiri daha sonraki yıllarda da Müslümanları ifade etmek üzere kullanılan diğer tabirlerin arasına rahatlıkla yerleştirilebilen bir ibare olma özelliğini korumuştur. Bk. G. Cipollone and G. Cipollone, "L'Immagine Mutevole Dei Saraceni e Dei Christiani nele Lettere Papali (Sec. XI-XIII), *Archivum Historiae Pontificiae*, Vol.44/2006, s.18/ 19. dn.

⁵⁶ Mesela Papa III. Gregory, Bavyera ve Alemannia bölgelerindeki piskoposları uyarırken sapkın Hristiyan itikatların uygulamaları için *gentilitas* ifadesini kullanır. 20. Daha başka örnekler için ayrıca bk. C. Hardwick, *A History of the Christian Church*, London 1894, s.132. Ortaçağda Nikolaistlere bakış için bk. D.A. deSilva, a.g.m., s.384, 385, 391, 394; M. Wilson, "The Early Christians in Ephesus and the Date of Revelation, Again", *Neotestamentica*, Vol.39/1, 2005, s.176; C. Hardwick, a.g.e., s.146.

bulunmasının önüne geçtiği anlaşılmaktadır. Belki Lübeckli Arnold'un kaynakları Sultan'ın dini ile ilgili olarak, Müslümanları ifade etmek üzere daha sık kullanılan Latince tabirleri⁵⁷ seçmiş olsalardı, yazar bu noktada daha isabetli bir hüküm verebilirdi. Ancak elinde bulunan malzemeden bir netice çıkarmaya kalkışan Lübeckli Arnold, *gentilitatis* kelimesini kendisine bir zemin olarak kullanıp muhtemelen şu şekilde bir düşünce ile meseleyi analiz etti:

- I. II. Kılıç Arslan'ın "insanın çamurdan yaratıldığı"na ilişkin ifadesini Sultan'ın dinini tespit noktasında bir delil olarak ele aldı,
- II. "İnsanın çamurdan yaratıldığı"na dair bilginin Kur'an'da yer aldığını bilmeyerek, II. Kılıç Arslan'ın, bunu Tevrat'ı okumakla edindiği zannına ulaştı ve sonunda
- III. Tevrat'ın Nikolaistler⁵⁸ arasında yaygınlıkla okunmasına ilişkin bilgileri⁵⁹ göz önüne alarak, Sultan'ın Nikolaist olduğuna ilişkin bir sonuca vardı.

Bir başka ifadeyle, kaynaklarının II. Kılıç Arslan'ın dinini *gentilitas* kelimesi ile göstermeleri, Arnold'u, Sultan'ın sapkın inançlardan birisine mensup olduğuna ilişkin bir kanaate sürüklemiş, ve bu kanaat, Sultan'ın Tevrat'ı okuduğuna işaret ettiği şeklinde değerlendirdiği "insanın yaradılışı" kanıtıyla desteklenerek II. Kılıç Arslan'ın Tevrat'ı yoğunlukla okuyan Nikolaist tarikatına bağlı olduğu gibi bir neticeye sürüklemiştir. Bu bağlantının kurulmasını

---

⁵⁷ Mesela XII. yüzyıl Avrupası'nın en yetkin İslam uzmanı Peter Venerable'nin eserlerinin başlıkları (*Summa Totius haeresis Saracenorum* ile *Liber contra sectam sive haeresim Saracenorum*) doğrudan İslam'ın heretik yani "din dışı" bir inanç olarak görülmesine dayanıyordu. Ortaçağ Avrupasında İslama bakışa dair bk. N. Daniel, *Islam and the West the Making of an Image*, One World Publication, Oxford 1993.

⁵⁸ Bu tarikat ile ilgili olarak bk. M. Goguel, "Les Nicolaites", *Revue de l'histoire des religions*, Vol.115/1937, s. 5-36; A. von Harnack, "The Sect of the Nicolaitans and Nicolaus, the Deacon in Jerusalem", *The Journal of Religion*, Vol.3/4, 1923, s. 413-422.

⁵⁹ Nikolaistlerin Tevrat'ı takip etmelerine ilişkin bk. D. Frankfurter, "Jews or Not? Reconstructing the 'Other' in Rev 2:9 and 3:9", *The Harvard Theological Review*, Vol.94/4, 2001, s.415, 416, 422. Bununla birlikte Nikolaistler haricinde kalan diğer sapkın itikatlar arasında da Tevrat'ın bilindiğine ilişkin bir bilginin olduğu görülmektedir. Bk. C. Hardwick, *a.g.e.*, s.186.

da Nikolaistlerin bir zamanlar Anadolu'da kuvvetli bir zemin bulmuş olmalarının⁶⁰, Ortaçağ Avrupası entelektüelleri arasında İslam ile Nikolaistler arasında kurgulanmış bir bağın etkisinin olup olmadığı da sorgulanabilir. Ancak böyle bir araştırma, hem ayrı bir incelemenin konusudur hem de bu çalışmanın sahibinin yetkinliği dâhilinde değildir⁶¹.

Arslan Heinrich ile II. Kılıç Arslan arasındaki dinî konuşmaları Alman heyetinin Selçuklu Sultanı ile birlikte Akçaşehir'den ayrılarak İsmil yönüne doğru ilerlemesi ve buradan da Konya'ya yönelmesine ilişkin kayıtları takip eder. Bu bilgiler Haçlı seferleri sırasında Anadolu'dan kat edilen yolun ne denli zorlu bir güzergâh teşkil ettiği noktasında kıymetlidir.

Böylece Dük Sultan'ın izniyle gönderildi ve önce İsmil'e ardından da Türklerin başkenti olan Konya'ya ulaştı. Ve bundan sonra yola devamla تنها ve çok kurak bir bölgeye doğru ilerledi. Burası, söylendiğine göre Kral Konrad'ın toprağın kuru olmasından ötürü pek çok mahrumiyetle ordusuyla kalakaldığı ve açlık ve susuzluktan hiçbir yere ayrılamadığı yerd. Nakledildiğine göre Grek Kralının⁶² (=Bizans İmparatorunun) planı ile bir kılavuz tarafından ihanete uğradı ve Konrad böylelikle onun (=Bizans İmparatorunun) topraklarında günler boyunca bulundu ve onu (=Konrad'ı) görmeyi istemedi⁶³.

---

⁶⁰ A. Ehrhardt, a.g.m., s.88, 89; D.A. deSilva, a.g.m., s.385.

⁶¹ Şu incelemedeki kimi değerlendirmeler dikkat çekicidir: A. Ferreiro, "Simon Magus, Nicolas of Antioch and Muhammad", *Church History*, Vol.72/1, 2003, s.53-70. Ayrıca bk. N. Daniel, a.g.e., s.67-77.

⁶² Arnold'un Bizans İmparatorundan "kral" manasında *rex* unvanı ile bahsetmesi, Alman İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasındaki Roma İmparatorluğunun mirasçısının kim olduğu hususundaki tartışma ile ilgilidir.

⁶³ *Dimissus itaque dux a soldano, deductus est Ismilam inde Cunin que est civitas Turcorum capitalis. Et inde progressus venit in terram desertam et aridam nimis, ubi dicitur Conradus rex stetit cum exercitu suo quia propter nimiam terre solitudinem multis ibi fame et siti delicientibus procedere non poterat. Traditus edim a ductore vie fuerat, quod consilio regis Grecorum quidam factum dicunt, eo quod idem Conradus in terra sua cum nimia multitudine diu fuerit et eum videre noluerit.* Bk. "Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica", s.122.

Lübeckli Arnold bundan sonra Konrad ile Bizans İmparatoru arasındaki sorunlarla ilgili kısa bir tarihî bilgi verir. Bu malumatın çalışmamız açısından önemi yoktur. Ancak bundan sonra yazar, neresi olduğu hususunda açıklayıcı bir ifade kullanmadığı bölgeden sonra “*Dük böylelikle ilerleyerek Türklerle Greklerin topraklarını ayıran büyük bir ormana ulaştı*” der ve nihayet Arslan Heinrich’in Selçuklu hâkimiyetindeki topraklarda başından geçenlerle ilgili kısmını sonlandırarak Saxony Dükü’nün Constantinopolis’e doğru yol almasından bahsetmeye başlar⁶⁴.

Netice olarak Lübeckli Arnold’un eserinde Arslan Heinrich’in, II. Kılıç Arslan’ı ziyaretini tasvir ettiği kısım, sadece zamanın diplomasisi ve Ortadoğu’daki güçler dengesindeki vaziyeti göstermesi açısından değil, aynı zamanda genel manada Doğu-Batı ilişkileri noktasında da önemli bir tarihî vesika değeri taşır. Özellikle Arslan Heinrich’in, Mleh’in topraklarını doğrudan kullanmayarak Antakya Prinkepsi III. Bohemond’un yönlendirmesi ile Tarsus’a ulaşması ve ardından da II. Kılıç Arslan’ın huzuruna çıkması, Nurreddin-Mleh bloğuna karşı III. Bohemond-II. Kılıç Arslan arasında – belki ilerleyen yıllarda yapılacak incelemelerin temasın niteliğini daha iyi izah edebileceği- bir yakınlaşmanın var olduğuna işaret eder. Öte yandan Lübeckli Arnold’un, II. Kılıç Arslan’ı son derece nazik bir hükümdar olarak tasvir etmesi ve dinî tartışma sırasında meselelere hoşgörü ile yaklaşır bir karakter ile takdim etmesi de önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Lübeckli Arnold’un II. Kılıç Arslan’a yaklaşımının, daha başka Latin kaynak yazarlarının Selahaddin Eyyubî⁶⁵ ve Yıldırım Bayezid’e⁶⁶ bakışlarından çok da farklı

---

⁶⁴ “Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica”, s.123.

⁶⁵ Bilebildiğimiz kadarı ile Selahaddin Eyyubî’nin Latin kaynaklarında imajı hususunda bir inceleme yapılmamıştır. Bununla birlikte bazı incelemelerde bu husus, özel bir takım meselelerle ilgili olsa da, işlenmiştir. Örnek olması açısından bk. R.A. Leson, “Chivalry and Alterity: Saladin and the Remembrance of Crusade in a Walters ‘Histoire d’Outremer’”, *The Journal of the Walters Art Museum*, Vol.68/69, 2010–2011, s.87-96.

⁶⁶ Latin kaynak yazarlarının Yıldırım Bayezid’e yaklaşımına ilişkin kaleme aldığımız “XV. yüzyılın ilk yarısına ait Avrupa Kroniklerinde Yıldırım Bayezid İmajı” başlıklı incele-

olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Lübeckli Arnold'un, Sultan'ın dini hususunda vermiş olduğu bilgiler İslam diyarlarında bulunmamış, çalışmalarını masa başında sürdüren entelektüellerin İslam'a yönelik bilgi seviyesini ortaya koyar. Çevresinde bulunan ülkelerin gerek Müslüman gerekse Hristiyan yazarları tarafından bir İslam hükümdarı olarak takdim ve tasvir edilen II. Kılıç Arslan'ın yazar tarafından "sapkın bir tarikata" mensup bir kişi olarak görülmesi, İslam'a ilişkin bilgilerinin ne kadar kıt olduğunu gösterir. Bu, aynı zamanda Avrupa'daki pek çok entelektüelin bilgi seviyesini de tartmak noktasında önemli bir öngörü sağlamaktadır. Ancak bu noktada II. Kılıç Arslan ile ilgili böylesi bir algının ortaya çıkmasının, II. Kılıç Arslan'ın dinî toleransından kaynaklanan çeşitli şayiaların bir parçası olduğu da söylenmelidir.

II. Kılıç Arslan'ın misafirine sunmuş olduğu hediyelerin sadece Arslan Heinrich'i değil, aynı zamanda Lübeckli Arnold'u bile tesir altında bırakmış olması, Selçuklu sarayının zenginliği ve görkemini boyutunu iyi şekilde yansıtır. Bunların takdimine rağmen, II. Kılıç Arslan'ın Kutsal Roma Germen İmparatoru'na sunulmak üzere bir hediye emanet etmemesi veya bir mektup hazırlatmaması, Arslan Heinrich'in ziyaretine resmî bir mana yüklediğini göstermektedir. Bununla birlikte bu, ziyaretin, ileride Selçuklu Sultanlığı-Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ilişkilerinde bir basamak teşkil etmediği manasına gelmez. Nitekim ziyaretin II. Kılıç Arslan'a yeni bir müttefiklik penceresi açmış olduğu ve ilerleyen yıllarda Friedrich Barbarossa ile kuracağı temaslarında Arslan Heinrich'in ziyaretinin bir başlangıç noktası oluşturduğu muhakkaktır.

Arslan Heinrich açısından, II. Kılıç Arslan'ı ziyaret etmesi ve nezaketle ağırlanması kendisine ciddi bir prestij sağlamıştır. Antakya Prinkepsi'nin huzurunda bulunduğu sırada yaşadıklarına kısaca değinen Lübeckli Arnold'un, Arslan Heinrich'in, II. Kılıç Arslan'ın huzurunda geçirdiği zaman zarfındaki günlerine daha ciddi

---

memiz Yıldırım Belediyesi ve Türk Tarih Kurumu işbirliği ile 2015'de toplanan *Yıldırım Bayezid Sempozyumunda* sunulmuş ancak henüz basılmamıştır.

bir özen göstermesi, bu prestijin aradan geçen yıllar zarfında bile kaybolmayacak bir seviyede bulunduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

KAYNAKLAR

- “Arnoldi Abbatis Lubecensis Chronica”, *Monumenta Germaniae Historica*, Scriptorum, Tomus XXI, Hannoverae 1869, s.101-250.
- “Chronica Regia Coloniensis”, *Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis Recusa*, Vol. XVIII, Recensuit G. Waitz, Hannoverae 1880.
- “Chronique de Jean Brandon”, *Chroniques Relatives a l’histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne (Textes Latin)*, Tome I, publiese par M. le baron Kervyn de Lettenhove, Bruxelles 1870, s.1-166.
- Chronicles of the Reigns of Stephen, Henry II and Richard I*, Vol. IV (The Chronicle of Robert of Torigni), ed. R. Howlett, London 1889.
- Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D’Antioche, (1166-1199)*, par J.-B. Chabot, Tome III, Paris 1905.
- Gregory Ebu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, C.II, Süryanice’den İngilizce’ye Çeviren E.A. Wallis Budge, Türkçe’ye Çeviren Ö.R. Doğrul, TTK yay., Ankara 1999.
- Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, yayına hazırlayan I. Demirkent, TTK yay., Ankara 2001.
- Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, Latince’den çeviren ve notlandıran A.T. Özcan, Selenge yay., İstanbul 2015.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1995.
- “Ottonis de Sancto Blasio Chronica”, *Scriptores Rerum Germanicarum in Usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis Recusa*, Vol. XLVII, edidit A. Hofmeister, Hannoverae et Lipsiae 1912.
- Patrologiae Cursus Completus*, accurante J.P. Migne, Tomus CCVII, Parisina, 1855.
- Petri Blesensis *Opera Omnia*, Vol. II, edidit I.A. Giles, Oxonii 1847.
- Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. Y.D. Andreasyan, TTK yay., Ankara 1987.

TETKİKLER

- Amitai, R., "Mamluk Perceptions of the Mongol-Frankish Rapprochement", *Mediterranean Historical Review*, Vol.VII/1, 1992, s.50-65.
- Ayönü, Y., *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2014.
- Cipollone, G. and Cipollone, G., "L'Immagine Mutevole Dei Saraceni e Dei Christiani nele Lettere Papali (Sec. XI-XIII)", *Archivum Historiae Pontificiae*, Vol.44/2006, s.11-33.
- Constable, G., "The Historiography of the Crusades", *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. A.E. Laiou and R.P. Mottahedeh, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 2001, s.1-22.
- Çiftçioğlu, İ., "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadımlarla Evlilikleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol.5/1, 2013, s.7-25.
- Dağ, R., *II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dış Siyaseti (1155-1192)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- Daniel, N., *Islam and the West the Making of an Image*, One World Publication, Oxford 1993.
- deSilva, D.A., "The Revelation to John: A Case Study in Apocalyptic Propaganda and the Maintenance of Sectarian Identity", *Sociological Analysis*, Vol.53/4, 1992, s.375-395.
- Ehrhardt, A., "Christianity before the Apostles' Creed", *The Harvard Theological Review*, Vol.55/2, 1962, s.73-119.
- Ersan, M., "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme-I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.XIV/1999, s.65-77.
- Ersan, M., *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK yay., Ankara 2007.
- Ferreiro, A., "Simon Magus, Nicolas of Antioch and Muhammad", *Church History*, Vol.72/1, 2003, s.53-70.
- Frankfurter, D., "Jews or Not? Reconstructing the 'Other' in Rev 2:9 and 3:9", *The Harvard Theological Review*, Vol.94/4, 2001, s.403-425.
- Goguel, M., "Les Nicolaites", *Revue de l'histoire des religions*, Vol.115/1937, s. 5-36.
- Harnack, A. von, "The Sect of the Nicolaitans and Nicolaus, the Deacon in Jerusalem", *The Journal of Religion*, Vol.3/4, 1923, s. 413-422.
- Joranson, E., "The Palestine Pilgrimage of Henry the Lion", *Medieval and Historiographical Essays in Honor of James Westfall Thompson*, Eds. J.L. Cate and E.N. Anderson, University of Chicago Press, Chicago-Illionis 1938, s.146-225.

- Kesik, M., *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003.
- Leson, R.A., "Chivalry and Alterity: Saladin and the Remembrance of Crusade in a Walters 'Historire d'Outremer", *The Journal of the Walters Art Museum*, Vol.68/69, 2010-2011, s.87-96.
- Lewis, B., "Mısır ve Suriye", çev. H. Aktaş, *İslam Tarihi*, C.I, Kitabevi yay., İstanbul 1997, s.209-239.
- Lewis, B., *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, çev. İ. Durdu, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.
- Lewis, S., *The Art of Matthew Paris in the Chronica Majora*, University of California Press 1987.
- Mikaelyan, G.G., *İstoriya Kilikiyskogo Armyanskogo Gosudarstva*, İzdatel'stvo AN Armyanskoy SSR, Erevan 1952.
- Munro, D.C., "The Western Attitude toward Islam during the Period of the Crusades", *Speculum*, Vol.6/3, 1931, s.329-343.
- Nazarenko, A.N., "Nesostoyavşiyasya 'Triumvirat' Zapadnoevropeyskaya Politika Yaroslaviçey (Vtoroya Poloviya XI veka)", *Drevnyaya Rus' na Mejdunarodnih Putyah*, Yazıki Russkoy Kul'turı, Moskva 2001, s.505-558.
- Nazarenko, A.N., "Rus' i Svyataya Zemlya v Epohu Krestovih Pohodov", *Bogoslovskie Trudi*, Vıpusk 35/1999, s.179-195.
- Nazarenko, A.N., "Rus', Zapad i Svyataya Zemlya v Epohu Krestovih Pohodov (XII vek)", *Drevnyaya Rus' na Mejdunarodnih Putyah*, Yazıki Russkoy Kul'turı, Moskva 2001, s.617-648.
- Nersessian, S. der, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades*, Vol. II, ed. r.l. Wolff and H.W. Hazard, University of Wisconsin Press, Madison 1969, s.630-660.
- Özaydın, A., "II. Kılıçarslan", *DİA*, C.25, s.399-403.
- Runciman, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, çev. F. İşıltan, TTK yay., Ankara 2008.
- Takayama, H., "Frederick II's Crusade: An Example of Christian-Muslim Diplomacy", *Mediterranean Historical Review*, Vol.25/2, 2010, s.169-185.
- Tessera, M.R., "Alessandro III e l'Enigma della Instructio Fidei al Sultano di Iconio", *Fedi a confranto: Ebrei, Christiani e musulmani fra X e XIII secolo*, Firenze 2006, s.177-192.
- Turan, O., "II. Kılıç Arslan", *İA*, C.6, s.688-703.
- Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011.
- Wilson, M., "The Early Christians in Ephesus and the Date of Revalation, Again", *Neotestamentica*, Vol.39/1, 2005, s.163-193.